

Fra østfronten til

Nesten 5000 frontkjemper ble etter krigen dømt for å ha gjort våpentjeneste for Tyskland på Østfronten. Omkring 50 av dem fikk sin dom ved Follo herredsrett. Svært mange var unge og kom fra hjem prøvet av Nasjonal Samling.

Østlandets Blads rettsreferater kan fortelle om det.

Tyskland i 8 måneder til han av amerikanerne etter Tysklands kapitulasjon ble sendt hjem. Han gjennomgikk en rekke operasjoner og var, da han møtte i retten, delvis invalid. Hans venstre skulderledd var stift og hans venstre arm nesten ubrukbar. Han hadde også fått en ryggskade.

Den siste frontkjemperen fikk sin sak opp for herredsretten først i 1948, 3 år etter krigens slutt.

Vedkommende kom fra et meget nasjonalt innstilt hjem. Han hadde vært begeistret over finenes kamp mot russerne vinteren 1939-40 og meldte seg umiddelbart etter utbruddet av krigen mellom Tyskland

og Russland sommeren 1941 til krigstjeneste på Østfronten. På grunn av sin ungdom ble han ikke godkjent, men fikk beskjed om å komme igjen om ett år.

Nøyaktig ett år etter innfant han seg på nytt på samme tyske tjenestested og meldte seg til tjeneste. Han ble da antatt og 4. juli 1942 sendt til

Tyskland for tjenestegjøring i Division Wiking. Etter endt våpenutdannelse deltok han deretter fra november 1942 til 7. mai 1945 i kamper i Russland og i Italia, den siste tiden som panservognfører i et panserregiment. Ved tyskernes kapitulasjon ble han tatt til fange av russerne.

Ved straffeutmålingen ble i skjer-

En av de første som fikk sin sak opp for herredsretten, var 9. april 1940 enda ikke fylt 13 år. Han meldte seg høsten 1940 inn i Nasjonal Samlings Ungdomsfylking.

I 1943 var han og hans far blitt enige om at de begge skulle melde seg til fronttjeneste. Han ble likevel ikke antatt fordi han enda ikke hadde fylt 16 år. Faren døde før han rakk å komme til fronten, og han forklarte i retten at han da så det som sin plikt å fortsette der hvor faren hadde slut-

tet. Han meldte seg derfor 30. juni 1943 etter å ha fylt de 16 år. Han ble sendt til Finland og tjenestegjorde i Skjegerbataljonen Norge. Under tilbaketrekningen av de tyske styrker til Nord-Norge høsten 1944 var han tilsluttet en tysk avdeling og ble tildelt flere tyske utmerkelse.

I formildende retning tok retten hensyn til hans unge alder og til det miljø han hadde vokst opp i. Han slapp derfor med en dom på tvangsarbeid i et år.

En 21-åring hadde et adskillig større strafferegister. Han hadde vært medlem av NS, gjort tjeneste i Grensepolitiet og tysk krigstjeneste på Finlandsfronten samt tjenestegjort i Statspolitiet.

I formildende retning fant herredsretten å måtte ta hensyn til vedkommendes unge alder. Han var 16 år da han meldte seg inn i NS i 1940 og måtte antas å ha vært påvirket til å foreta dette skritt av sine foreldre og fire brødre som alle ble medlemmer av NS i 1940. Han hadde etter de opplysninger som forelå, ikke ved noen anledning vist aggressiv eller ondskinn oppførsel og ble dømt til to års tvangsarbeid.

En jevnaldring som hadde vært på Leningradfronten, fikk et og et halvt år. Ved straffeutmålingen la retten i skjerpende retning vekt på at vedkommende hadde begått en meget alvorlig forbrytelse ved å gå i fiendens krigstjeneste mens hans land ennå var i krig. Han hadde meldt seg så sent som sommeren 1943 da det måtte være klart for alle hva tyskernes mål og hensikter var.

I formildende retning ble tatt hensyn til hans unge alder, og til at han utvilsomt var blitt revet med av tyskernes og Nasjonal Samlings forbryterske propaganda om et kors-tog mot bolsjevismen. Hans hensikt hadde sikkert ikke vært å yte tyskerne støtte. Han hadde ikke vært medlem av NS og gjorde seg - etter det retten gikk ut fra - ikke noen tanke om personlig fordel ved sin frontinnsats. Denne hadde også hatt ulykkelige følger for ham. Etter at han ble såret i oktober 1944 ved Libau i Latvia, lå han på lasarett i

i kampens hete. (Tegning: Finn Wigforss. Institutt for Norsk Okkupasjonshistorie)

rettssalen

1. kompani av Regiment Norge på vei til Ostfronten i april 1943. Slottet i bakgrunnen. (Foto: Institutt for Norsk Okkupasjonshistorie)

pende retning tatt hensyn til at vedkommendes krigstjeneste på fiendens side strakte seg over et meget langt tidsrom, fra 1942 til 1945.

I formildende retning ble lagt vekt på at han bare var 15 år da tyskerne kom til Norge, såvidt hadde fyllt 16 da han første gang meldte seg til krigstjeneste og bare var vel 17 år da han kom ut i krigstjeneste for fienden. Forholdene i hjemmet hadde utvilsomt medvirket til at han kom inn på en feil bane i okkupasjonstiden.

Videre fant retten å måtte legge veseentlig vekt på de alvorlige følger hans krigstjeneste allerede hadde hatt. Etter at han i mai 1945 var tatt til fange av russerne, ble han som krigsfange ført til det indre av Russland hvor han ble satt til hårdt arbeid i forskjellige tvangsarbeidsleirer. Hans opphold i Russland som krigsfange var i hele to år og fem måneder, og han var i denne tid utsatt for adskillig legemlig og sjelelig påkjenning. Han pådro seg en rekke sykdommer, blant annet malaria, beri-beri, en sterk grad av dysenteri og hjertekrampe. De to siste sykdommene hadde han ennå ettervirkninger av da han møtte i retten. Han var først kommet tilbake til Norge i oktober 1947.

Spesielt under hensyntagen til vedkommendes langvarige krigsfangenskap fant retten at det var særlig grunn til å anta at straffens fullbyrdelse ikke var nødvendig for å avholde ham fra nye straffbare handlinger.

Han ble derfor dømt til 1 års fengsel. Frihetsstraffens fullbyrdelse ble

utsatt med en prøvetid på 5 år uten tilsyn.

Verveplakat. (Tegning: Harald Damsleth. Institutt for Norsk Okkupasjonshistorie)

De måtte jo vite! De måtte jo vite at vi var i krig med Tyskland, var gjennomgangsmelodien i de dommer som ble avsagt under landssvikoppjøret.

Men måtte de det? Det har i 50 år vært det store stridsspørsmål i norsk etterkrigshistorie. Det har formelt vært en strid om ord, reelt om den riktige forståelse av uttrykket *die gesamten norwegischen Streitkräfte* i den tyske teksten til kapitulasjonsavtalen av 10. juni 1940, som var bindende for begge parter.

Det ene synet har vært at det var de samlede norske stridskrefter som la ned våpnene. Kapitulasjonen var total. Og uten krig ingen fiende leng-

er - selve lovgrunnlaget for landssvikoppjøret faller bort! Dette synet er blitt fremført med stor styrke av dem som ble rammet av oppjøret og av enkelte yngre historikere.

Det andre synet har vært at det bare var 6. divisjon i Nord-Norge som kapitulerte. Norge som stat fortsatte videre fra Storbrilannia, under ledelse av Kongen og regjeringen Nygaardsvold. De fleste faghistorikere og jurister har støttet dette synet som etter hvert ble rådende, og som ble lagt til grunn for oppjøret.

De måtte jo vite! Det ble fremholdt overfor også de unge frontkjemperne fra NS-miljøet i Follo. Men det var andre og mer erfarne menn med en ganske annen solid politisk bakgrunn, som heller ikke hadde visst - i hvert fall ikke sommeren 1940.

Stortingets presidentskap var preget av den nederlagsstemning som rådet, særlig i Oslo og på Østlandet, etter at Vest-Europa og Frankrike var falt og England satt alene igjen. Presidentskapets medlemmer mente at det derfor gjaldt å redde det som reddes kunne av vår frihet og selvstendighet. Fremfor alt gjaldt det å unngå en ny Quisling-regjering.

Presidentskapet - med bistand av blant annet høyesterettsjustitiarius Paal Berg, som i 1945 fremstod som Hjemmefrontens leder, og av biskop Eivind Berggrav, den senere leder for kirkefronten - inngikk således allerede i juni 1940 forhandlinger med tyskerne. Med tilslutning av lederne for de store politiske partier og Arbeidernes faglige Landsorganisasjon lot presidentskapet seg under forhandlingene presse til å gå med på alle tyske krav.

I henhold til presidentskapets innrømmelser skulle Stortinget sammenkalles, regjeringen Nygaardsvold og Kongen avsettes og et riksråd inntil videre overta Kongens og regjeringens funksjoner. Riksrådet skulle erstatte Administrasjonsrådet for de besatte områder som var oppnevnt av Høyesteret 15. april 1940, som alternativ til Quislings kuppregering av 9. april. Oppnevningen hadde skjedd med tysk godkjenning, men uten billigelse av Kongen og regjeringen. Riksrådet ville - om presidentskapets innrømmelser var blitt satt ut i livet - i realiteten ha blitt en motregjering mot de lovlige myndigheter som satt i London.

Presidentskapet erklærte seg til og med villig til å anbefale overfor Stortinget at det ble sluttet fred med Tyskland - hvis det tyske rikets fører mente at tiden for en fredsforhandling var kommet!

Noe stortingsmøte om de såkalte riksrådsforhandlingene ble ikke holdt, men presidentskapet lot de enkelte partiets stortingsgrupper innkalle og forela sine forslag til innrømmelser for disse. Et stort flertall av de innkalt stortingsrepresentantene stemte for å gå med på de tyske krav. Stortinget som skulle være folkets nådanker i farens stund, var blant dem som først svik-

Så langt, men ikke lenger. (Foto: Institutt for Norsk Okkupasjonshistorie)

Kongen hadde første gang sagt *NEI* da tyskerne den 10. april krevde at han skulle utnevne en ny regjering med Quisling som statsminister. Nå sa han *NEI* for annen gang da han den 8. juli over London radio ga beskjed om at han nektet å bøye seg for presidentskapets henstilling om at han skulle abdisere.

Til alt hell for land og folk ble tyskerne selv forhandlingene hosten 1940, formelt fordi presidentskapet i siste instans motsatte seg et krav om at den justisministerkandidat som man var blitt enige om, skulle skiftes ut med en NS-mann. Fra for hadde NS tre sikre og et usikkert medlem av de 15 medlemmene i det påtenkte riksrådet. I realiteten brøt tyskerne forhandlingene fordi de hadde oppnådd det de var ute etter: å kompromittere Stortinget og partipolitikkerne i befolkningens øyne.

I stedet for Riksrådet fikk man de såkalte kommissariske statsråder 25. september 1940 og den nye Quis-

ling-regjering 1. februar 1942, begge deler innsatt av tyskerne. Innsettingen førte til opparbeidelse av en entydig antinazistisk og antitysk stemning i store deler av befolkningen. Quisling saunet langt på vei det norske folk til ett rike - mot seg og tyskerne. Lykken hadde vært bedre enn forstanden og motstandsviljen hos Stortingets presidentskap.

Man skulle tro at de innrømmelsene som Stortingets presidentskap hadde gjort under forhandlingene med tyskerne, måtte være et vesentlig grovere brudd på straffelovens § 86 om bistand til fienden og lovens § 98 om omstyrkelse av statsforfatningen, enn frontkjemperes deltakelse på tysk side i krigen på Ostfronten. Frontkjemperne ble i gjennomsnitt idømt tre til fire års tvangsarbeid. Presidentskapet slapp enhver form for tiltale etter krigen!

«Forslag.

Da Kongen og hans regjering befinner seg utenfor Norge og derfor er forhindret fra å utføre de funksjoner som etter forfatningen er pålagt dem, ser Stortingets Presidentskap det som sin plikt mot landet og folket å oppnevne et Riksråd.

Stortinget innkalles derfor for å gi sitt samtykke til dette skritt og for å treffe nærmere vedtak om Riksrådets fullmakt når det gjelder landets forvaltning.

Stortingets Presidentskap forelegger for Stortinget forslag om å fatte sådant vedtak:

1. Den fullmakt som ble gitt regjeringen Nygaardsvold i møte 9. april er uvirksom.
2. Regjeringen Nygaardsvold kan ikke lenger godkjennes som regjering.
3. Da Kongen er utenfor landets grenser, er han ute av stand til å utøve sine forfatningsrettslige funksjoner. Anmerkning til punkt 3: Til dette punkt meddeler Presidentskapet at det i forståelse av situasjonen har henstillet til Kongen å gi avkall på sine forfatningsrettslige funksjoner.
4. Riksrådet overtar inntil videre Regjeringens forretninger og Kongens forfatningsrettslige funksjoner. Nyvalg til Stortinget utsettes til etter fredsforhandlingene, idet det pålegges Riksrådet å anordne nyvalg så snart forholdene tillater det, men senest tre måneder etter fredsforhandlingene.
5. De stortingsmedlemmer som for tiden befinner seg i utlandet, blir ikke innkalt under resten av Stortingets funksjonstid og gis ikke adgang til å ta del i møtene.
6. Inntil nyvalg får Riksrådet fullmakt til i samsvar med punkt 4 å fatte alle vedtak som er påkrevet for landets vel.
7. Norges konstitusjonelle statsform som kongerike skal bli stående også i fremtiden.

Oslo, 17. juni 1940.

Magnus Nilssen, Gabriel Moseid, P. Thorvik, Neri Valen, Ivar Lykke.»

Presidentskapets forslag av 17. juni 1940 til en ordning med tyskerne.

De som vendte tilbake. Fra sluttparaden på Universitetsplassen. (Foto: Institutt for Norsk Okkupasjonshistorie)